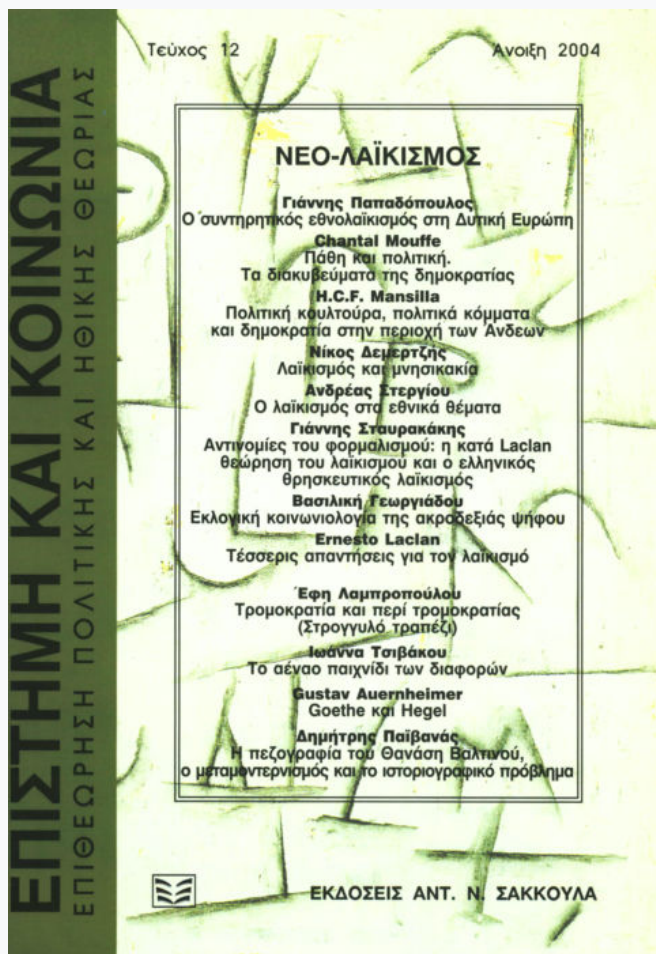

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 12 (2004)

Νεο-λαϊκισμός

Αντώνης Μανιτάκης, Οι σχέσεις της εκκλησίας με το κράτος-έθνος: Στη σκιά των ταυτοτήτων

Ιουλία-Μαρία Κωνσταντοπούλου

doi: [10.12681/sas.784](https://doi.org/10.12681/sas.784)

Copyright © 2015, Ιουλία-Μαρία Κωνσταντοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωνσταντοπούλου Ι.-Μ. (2015). Αντώνης Μανιτάκης, Οι σχέσεις της εκκλησίας με το κράτος-έθνος: Στη σκιά των ταυτοτήτων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 378–380.
<https://doi.org/10.12681/sas.784>

σμακά στρώματα 'έξεων', 'διαθέσεων' και 'αναγκών' επαφής με την πολιτισμική παραγωγή, η επιχορήγηση θα αντιμετωπίζεται πάντα με 'αμφισβήτηση' και 'μνησικακία' ενώ η αγορά θα είναι τόσο περιορισμένη, όπου η επιβίωση της πολιτισμικής παραγωγής θα απειλείται.

Έτσι, η πρόταση του βιβλίου κινείται έξω και πέρα από το δίπολο κρατισμός ή αγορά. Κινείται στην ενδυνάμωση της 'καθολίκευσης των όρων πρόσβασης στο καθολικό', σύμφωνα με τη χαρακτηριστική έκφραση του Bourdieu, και αναδεικνύει τον ρόλο του κράτους όχι ως εργοδότη των καλλιτεχνών ή ως 'συλλογικό μαικήνα', αλλά ως διοργανωτή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής και πολιτικής παιδείας που θα δημιουργήσει τους όρους μιας σχετικά ισχυρής αυτονομίας της πολιτισμικής παραγωγής.

Οι τρόποι και οι όροι διαμόρφωσης αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως φαίνεται από τις υποσημειώσεις του προλόγου του βιβλίου, συνιστούν το τρίτο μέρος της 'τριλογίας' των επιστημονικά θεμελιωμένων παρεμβάσεων που επιμελείται ο Νίκος Παναγιωτόπουλος και είναι 'Οι προτάσεις του Bourdieu για την εκπαίδευση του μέλλοντος', το οποίο θα κυκλοφορήσει σύντομα.

Κώστας Θεριανός

Αντώνης Μανιτάκης, *Οι σχέσεις της Εκκλησίας με το Κράτος-Έθνος. Στη σκιά των ταυτοτήτων*, β' έκδοση, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2000, 201 σελ.

Ο Αντώνης Μανιτάκης, καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, εξετάζει στο έργο αυτό τις σχέσεις της ελληνορθόδοξης εκκλησίας με το κράτος. Η κεντρική θέση του συγγραφέα συνοψίζεται στην άποψη ότι 'οι σκοποί και οι επιδιώξεις του εθνικού κράτους καθόρισαν τη θέση και την αποστολή της εκκλησίας στην ελληνική κοινωνία'.

Στο βιβλίο, ο Μανιτάκης αναφέρεται καταρχάς διεξοδικά στην εγκαθίδρυση του αυτοκεφάλου της ελλαδικής εκκλησίας. Το σημείο αυτό αποτελεί τον κύριο άξονα γύρω από τον οποίο διαρθρώνεται η επιχειρηματολογία του. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι η ίδρυση ελληνικού κράτους συνεπάγεται την ίδρυση αυτοκέφαλής εκκλησίας, με οργανωτική δομή όμοια με την κρατική: συγκεντρωτική και ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες του ελληνικού λαού της απελεύθερης ελλη-

νικής επικράτειας. Η ορθόδοξη εκκλησία αναγορεύεται σε δημόσια αρχή υποταγμένη στο Σύνταγμα, συνεπώς δεν της αναγνωρίζονται σχέσεις ισοτιμίας ούτε, βέβαια, δυνατότητα διαλόγου ή αντιπαράθεσης με την κρατική εξουσία.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι από το αυτοκέφαλο απορρέουν δύο συνέπειες σε θεσμικό και ιδεολογικό επίπεδο: η δυνατότητα ανάμειξης του κράτους στα διοικητικά ζητήματα της εκκλησίας (κατ' αυτόν τον τρόπο υπονομεύεται ο αυτοδιοίκητος χαρακτήρας της), καθώς και η εγκόλπωση των επιδιώξεων του κράτους από την εκκλησία. Μάλιστα, λόγω του έντονα τελετουργικού χαρακτήρα της ορθόδοξης λατρείας, εντάχθηκαν σε θρησκευτικό πλαίσιο και οι κρατικές τελετές, έτσι ώστε, παράλληλα με το φρόνημα του ορθόδοξου πιστού, να καλλιεργείται και εκείνο της εθνικοφροσύνης. Κατά αυτόν τον τρόπο, προέκυψε η ταύτιση της πολιτικής ταυτότητας με την πολιτιστική που, εν προκειμένω, είναι μια ταυτότητα ορθόδοξη θρησκευτική.

Ο Μανιτάκης αναφέρεται, στη συνέχεια, στη σύγχρονη εποχή και διαπιστώνει την αδυναμία προσαρμογής της εκκλησίας στις διαμορφούμενες νεωτερικές συνθήκες. Αυτές απαιτούν ένα κράτος ανεξίθρησκο και θρησκευτικά ουδέτερο, το οποίο να δίνει έμφαση σε εκείνα τα στοιχεία που προσοδίδουν σε μια πολιτική κοινότητα συνοχή και δεν επιτρέπουν επιμέρους διακρίσεις με βάση τις κατηγορίες της θρησκείας ή του έθνους. Από το αίτημα για ένα ουδετεροθήρησκο κράτος απορρέει, κατά τον συγγραφέα, η μη δυνατότητα αναγραφής του θρησκευόμενου στην αστυνομική ταυτότητα, εφ' όσον ένα έγγραφο του κράτους δεν γίνεται να ταυτιστεί με μια πολιτιστική ταυτότητα.

Ο Μανιτάκης διαπιστώνει ότι η Εκκλησία αρνείται να αποχρωματιστεί εθνικά, σε μια χρονική στιγμή κατά την οποία το κράτος προσπαθεί να προσαρμόσει την εθνική καταγωγή του σε ένα νέο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, εντός του οποίου καλείται πλέον να δράσει. Μάλιστα, η εκκλησία ακολουθεί εσωστρεφή συμπεριφορά που αποτυπώνεται στο επιθετικό κήρυγμα του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χριστόδουλου. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι, μέσα στο σημερινό περιβάλλον, μόνο μια εκκλησία που δεν θα εγκλωβίζεται στα περιοριστικά όρια μιας γεωγραφικής επικράτειας, μπορεί να πορευτεί ως θρησκευτική κοινότητα, να μεταδώσει στα έθνη το οικουμενικό μήνυμά της και να μετατραπεί σε μια πολιτισμική ταυτότητα, εφ' όσον οι ίδιοι οι άνθρωποι ανιχνεύουν στοιχεία της στον τρόπο της δικής τους ζωής.

Παρά την κριτική του, ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι είναι αναφαίρετο δικαίωμα της εκκλησίας η εκφορά δημοσίου λόγου, πλούσιου όμως σε θεολογικό περιεχόμενο, που να αναφέρεται σε θέματα κοινωνικής ή ηθικής

δικαιοσύνης και αλληλεγγύης και να διατυπώνεται ως νοουθεσία, χωρίς ίχνος εξουσιαστικής επιβολής. Ο διαχωρισμός της εκκλησίας από το κράτος συνεπάγεται και εκείνον της κοινωνίας σε δημόσια και ιδιωτική και, συνεπώς, τον διπλασιασμό του ανθρώπου σε 'δημόσιο πρόσωπο' και σε 'ιδιώτη'. Η πίστη βιώνεται ως προσωπικό και, ταυτοχρόνως, ως συλλογικό γεγονός από όσους μετέχουν σε αυτή και αναζητεί έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας, τον οποίο ο συγγραφέας αποκαλεί 'σφαίρα της θρησκευτικότητας'.

Ο Μανιτάκης ανατρέπει σε εξελίξεις που συντελούνται στον ευρωπαϊκό χώρο και επισημαίνει την επιστροφή της θρησκευτικότητας. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, στην οποία αναγνωρίζεται μία 'επικρατούσα' θρησκεία, συντελείται το φαινόμενο της 'αποϊδωτικοποίησης της θρησκείας'. Ως τέτοιες εκδηλώσεις κατανοεί ο συγγραφέας το ενδιαφέρον της ιεραρχίας, εν προκειμένω της ορθόδοξης εκκλησίας, για θέματα γενικότερης σημασίας που αφορούν τους πιστούς ως άτομα ενός κοινωνικού συνόλου, καθώς και τη μετατροπή της εκκλησίας σε φορέα κοσμικών αιτημάτων, ο οποίος ανταγωνίζεται την κρατική εξουσία.

Συνοψίζοντας τα επιχειρήματα του, ο Μανιτάκης σημειώνει πως η Ορθοδοξία δύναται να ωφεληθεί από την 'αποϊδωτικοποίηση της θρησκείας', δεδομένης της εξοικειώσής της με τον δημόσιο χώρο και δύναται, επίσης, να αναπτύξει δημόσιο λόγο σχετικά με τη στάση των πιστών απέναντι στις τεχνο-οικονομικές εξελίξεις και αναφορικά με θέματα ηθικής συμπεριφοράς αποδεχόμενη, φυσικά, πως και η ίδια οφείλει να σέβεται τις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας σε έναν δημόσιο χώρο, ο οποίος (πρέπει να) είναι θρησκευτικά, ιδεολογικά και αξιολογικά ουδέτερος.

Το βιβλίο διαιρείται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύονται διεξοδικά οι συνθήκες μέσα στις οποίες σφυρηλατήθηκαν οι σχέσεις του ελληνικού κράτους και της ορθόδοξης εκκλησίας. Στο δεύτερο, παρουσιάζεται ο τρόπος που η εκκλησία εισήλθε στη δημόσια σφαίρα. Το βιβλίο κλείνει με ένα τρίτο μέρος, στο οποίο περιλαμβάνονται άρθρα του συγγραφέα, δημοσιευμένα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο, με θεματολογία συναφή με την προβληματική του πρώτου και του δεύτερου μέρους του βιβλίου.

Ιουλία-Μαρία Κωνσταντοπούλου